
Rusya Federasyonu'nun Azerbaycan İle İlişkileri*

Burçin CANAR

Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

burcincanar@yahoo.com

Özet

Bu çalışma, ikinci "Büyük Oyun"un esas oyuncularından biri olan Rusya Federasyonu'nun Azerbaycan ile ilişkilerini incelemektedir. Dağlık Karabağ sorunu, Hazar'ın statüsü ve boru hatları mücadelesi hem Azerbaycan'ın iç ve dış politikasını hem de Moskova-Bakü ilişkilerini etkilemektedir. Bu nedenle çalışmada, Rusya Federasyonu'nun Azerbaycan ile ilişkileri bu sorunlar çerçevesinde incelenecektir. Bölgede iki rakip gruptan söz edilmektedir (bir tarafta Rusya Federasyonu-Ermenistan-İran, diğer tarafta ABD-Türkiye-Azerbaycan-Gürcistan). Çalışmada bu gruplaşma, Rusya Federasyonu-Azerbaycan ilişkileri çerçevesinde tartışılacaktır. Bu çalışma bölgede böyle bir gruplaşmanın olmadığını ileri sürmektedir.

Anahtar Kelimeler: Güney Kafkasya, "Büyük Oyun", Rusya Federasyonu, Azerbaycan, Hazar.

JEL Sınıflaması: F50, Z00

Russian Federation's Relations with Azerbaijan

Abstract

This article examines the relations of the Russian Federation, that is one of the main players of the second "Great Game", with Azerbaijan. Nagorno Karabakh issue, legal status of the Caspian and struggle for the pipelines influence both internal and foreign policies of Azerbaijan as well as the relations between Moscow and Baku. Therefore, Russian Federation's relations with Azerbaijan will be examined within the context of these problems. It is mentioned that there are two rival groups in the region (Russian Federation-Armenia-Iran on the one side and USA-Turkey-Azerbaijan-Georgia on the other). This group will be discussed in this article by examining the relations between Russian Federation and Azerbaijan. This article argues that there are no such rival groups in the region.

Key Words: Southern Caucasus, "Great Game", Russian Federation, Azerbaijan, Caspian.

JEL Classifications: F50, Z00

* Bu çalışmada şu kaynaktan yararlanılmıştır: Canar, B. (2006). *Soğuk Savaş Sonrasında Amerika Birleşik Devletleri ve Rusya Federasyonu'nun Güney Kafkasya Politikaları (1991-2005)*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara. Bu çalışma, söz konusu tezin ilgili bölümlerinin gözden geçirilmiş ve güncellenmiş halidir.

1. Giriş

SSCB'nin dağılmasıyla Kafkasya, devletler arasındaki sınırlarla kuzey ve güney olarak iki bölgeye ayrılmıştır. Kuzey Kafkasya, Rusya Federasyonu'nun (RF) bir parçasıdır. Güney Kafkasya ise, üç bağımsız devleti kapsar. Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan'ın bulunduğu bu bölge, "Moskova'dan bakıldığında Kafkas dağlarının ardında kaldığı için 'Kafkas-ötesi'" anlamına gelen Transkafkasya olarak da anılmaktadır (Tellal, 2000, s. 86).

Sovyet çekilmesinin ardından Güney Kafkasya'da ortaya çıkan "güç ve etki boşluğu"nu doldurmak için bölgesel ve bölge dışı güçler arasında yeni "Büyük Oyun" olarak nitelendirilen bir yarış başlamıştır. Bu savaşım, 19. yüzyılda İngiliz ve Rus İmparatorluklarının Kafkasya ve Merkezi Asya'nın denetimi için verdikleri mücadeleye benziyordu. Bununla birlikte ikinci "Büyük Oyun"da, ilkinden farklı olarak, AB gibi ulusüstü oluşumların, NATO gibi uluslararası örgütlerin, Lukoil gibi ulusal, BP gibi çokuluslu şirketlerin, ABD, RF, Türkiye, İran, Çin Halk Cumhuriyeti gibi devletlerin katılımıyla çok sayıda ve çeşitte oyuncu yer almıştır. 1990'ların ikinci yarısında ise, bölgeyi kendi "yaşamsal çıkar alanı" ilan eden ABD ve RF, etkinlik mücadelesine esas oyuncular olarak devam etmişlerdir (Aydın, 2002, ss. 368, 392).

1990'lardan günümüze Güney Kafkasya'da, "Büyük Oyun"un esas oyuncuları ABD ve RF'nin başını çektiği bir gruplaşmanın/kutuplaşmanın varlığından söz edilmektedir. Buna göre, etkinlik mücadelesinin bir tarafında ABD-Türkiye-Azerbaycan-Gürcistan; diğer tarafında ise, RF-İran-Ermenistan yer almaktadır (Aydın, 2000, s. 71; Gökırmak, 2005, s. 247; Kamalov, 2008, s. 103; Sever, 2001, s. 242; Thomas ve Shull, 2000, s. 78). Bu çalışma, söz konusu saptamayı RF'nin Azerbaycan ile ilişkileri örneğinde tartışmayı amaçlamaktadır.¹ Bu çerçevede çalışmada, böyle bir gruplaşmadan/kutuplaşmadan söz edilemeyeceği ileri sürülecektir. Çalışmanın temel varsayımına göre, özellikle Vladimir Putin yönetimiyle birlikte "çok kutuplu dünya"yı hedefleyen bir dış politika izleyen RF, bu çerçevede Azerbaycan ile de işbirliği yapmaktadır. Bu doğrultuda çalışmada ayrıca, Moskova'nın ABD liderliğinde Batı'nın Güney Kafkasya'daki etkisini sınırlamaya, bölgede denetimi kendi elinde tutmaya çalıştığı öne sürülecektir.

¹ Güney Kafkasya'da bir tarafta ABD'nin diğer tarafta RF'nin başını çektiği gruplaşmanın/kutuplaşmanın varlığına ilişkin saptama, ABD-Ermenistan ve RF-Türkiye ilişkileri göz önüne alındığında da tartışmalıdır. Bu konuda bkz.: (Cornell, 1999, s. 124; Hatipoğlu, 2005, s. 344; Tellal, 2000, ss. 107, 108). RF ve Türkiye'nin Avrasya'da ve böylece Güney Kafkasya'da rekabetten işbirliğine geçtiğini gösteren belgeler şunlardır: ("Türkiye Cumhuriyeti ile Rusya Federasyonu Arasında Avrasya İşbirliği Eylem Planı (İki Taraflı İşbirliğinden Çok Boyutlu Ortaklığa)", 2001; "Rusya Federasyonu ile Türkiye Cumhuriyeti Arasında Dostluğun ve Çok Boyutlu Ortaklığın Derinleştirilmesine İlişkin Ortak Deklarasyon", 2004; "Türkiye Cumhuriyeti ile Rusya Federasyonu Arasındaki İlişkilerin Yeni Bir Aşamaya Doğru İlerlemesi ve Dostluğun ve Çok Boyutlu Ortaklığın Daha da Derinleştirilmesine İlişkin Ortak Deklarasyon, Moskova", 2009).

Bu amaçla öncelikle, Moskova'nın Güney Kafkasya politikasına yön veren "yakın çevre" stratejisi incelenecektir. Ardından, RF'nin Azerbaycan ile ilişkileri, 1990'lardan günümüze bölgeye damgasını vuran sorunlar çerçevesinde ele alınacaktır. Zira Dağlık Karabağ sorunu ve enerji savaşı² gerek Azerbaycan'ın iç ve dış politikasını gerekse RF'nin bölge politikasını ve dolayısıyla Bakü ile ilişkilerini etkilemektedir.

2. RF'nin "Yakın Çevre" Stratejisi

1991'de uluslararası sisteme SSCB'nin varisi olarak katılan RF, içeride demokrasiye ve serbest pazar ekonomisine, dışarıda Batı ile işbirliğine yöneldi. Dönemin Dışişleri Bakanı Andrei Kozirev ve Başbakan yardımcısı Egor Gaidar'a göre, Batılı ülkeler RF için "ideal bir model ve ortak"tı. Dolayısıyla RF, Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT)³ içerisinde "lider rolü" üstlenmekten kaçınmalı; Batı ile işbirliğine öncelik vermeliydi. Böylece, Kozirev'in ve Dışişleri Bakanlığı'nın sözcülüğünü yaptığı, dönemin Devlet Başkanı Boris Yeltsin'in de desteklediği Atlantikçilik yaklaşımı, 1990'ların başında RF'nin izlediği dış politikaya yön verdi. Öte yandan zaman içerisinde, bu yaklaşımın şekillendirdiği dış politika ülke içinde eleştirilmeye başlandı. Komünistler ve "Slav-Ortodoks İşbirliği"ni vurgulayan aşırı milliyetçiler seslerini yükselttiler (Tuncer, 2000, ss. 437, 438; Büyükkakıncı, 2004, ss. 144-155). Bununla birlikte, eleştiriler arasında RF dış politikasına yön verecek bir yaklaşım olarak Avrasyacılık öne çıktı.

Yeltsin'in dış politika danışmanı Sergei Stankeviç'in sözcülüğünü yaptığı Avrasyacılık yaklaşımı,⁴ "yakın çevre"ye (*blijniy zarubejnyy, near abroad*), başka bir ifadeyle, on dört eski Sovyet cumhuriyetine öncelik veriyordu. Yeltsin'in bir diğer danışmanı Başkanlık Konseyi üyesi Andranik Migranyan'a göre, RF kendi

² Bu ifadeyle, Hazar'ın statüsü tartışmaları ve boru hatları mücadelesi kastedilmektedir.

³ 8 Aralık 1991'de RF, Ukrayna ve Beyaz Rusya devlet başkanları tarafından Minsk'te ilan edilen BDT'nin kurucu antlaşması, 21 Aralık'ta Alma Ata'da Estonya, Letonya, Litvanya ve Gürcistan dışındaki eski cumhuriyetlerin katılımıyla imzalandı. Üye devletler arasında işbirliğini, SSCB sonrası sorunları çözüme kavuşturmayı hedefleyen Topluluk, bu çerçevede ilk adımı 1992'de attı. Kimi üyeler arasında 1992'de imzalanan askeri işbirliği anlaşmasını, 1993'te Bağımsız Devletler Ortak Pazarı ve tek para kararları izledi. Ardından, 1994'te Hükümetlerarası Ekonomik Komite toplantıları başlatıldı. Öte yandan, bazı üyeler arasında savaşa varan sorunlar ve bazılarının bölgede Batı destekli oluşumlara yönelmesi RF'nin önderliğindeki BDT'nin amaçlarına ulaşmasını engellemiştir (Sönmezoğlu (der.), 2005, s. 109; Tellal, 2002, s. 543).

⁴ Ekim Devrimi ve sonrasında ortaya çıkan Avrasyacılık, Rus fikir tarihindeki etkili akımlardan biridir. Çok kutupluluğa dayanan, Batı'nın hegemonyasını ve bireyciliğini reddeden Avrasyacılık, SSCB sonrasında RF'de Atlantikçi yaklaşıma muhalefet olarak ortaya çıkmıştır. 1990'ların ikinci yarısından itibaren Rus dış politikasında Atlantikçi-Avrasyacı yaklaşımlar arasında sağlanan denge, 2000'lerde Putin yönetiminde de devam etmiştir (Tellal, 2006, ss. 35, 36). RF'de Avrasyacılık yaklaşımının önemli bir temsilcisi Aleksandr Dugin'dir. Bkz.: Dugin, A. (2004). *Rus Jeopolitiği, Avrasyacı Yaklaşım*. (V. İmanov, Çev). 2. B., İstanbul: Küre; Dugin, A. (2007). *Moskova-Ankara Eksenli: "Avrasya Hareketi"nin Temel Görüşleri*. (L. Bahrevski, Çev). İstanbul: Kaynak.

“Monroe Doktrini”ni (*doktrina Monro, Monroe doctrine*) ilan etmeli, böylece eski SSCB topraklarının RF’nin “yaşamsal çıkar alanı” olduğu dünyaya duyurulmalıydı (Donaldson ve Noguee, 2002, ss. 126, 127; Lo, 2002, s. 50).

1992’nin sonlarına doğru eski Sovyet cumhuriyetleri RF dış politikasında öncelikli bir yer edinmeye başladı. Böylece “yakın çevre”nin “yaşamsal önemi” Avrasyacı yaklaşımın yanı sıra Batı yanlısı grup tarafından da paylaşılan bir görüş (Tuncer, 2000, ss. 439, 440) olarak RF’nin dış politika konsepti ve askeri doktrinine yansdı. Nitekim Nisan 1993’te Yeltsin tarafından onaylanarak yürürlüğe giren dış politika konsepti, RF’nin eski Sovyet topraklarındaki “hakları”na işaret ediyor; bölgede istikrar ve güvenliğin sağlanmasından Moskova’nın “sorumlu” olduğunu belirtiyordu. RF’nin Kasım 1993’te açıkladığı askeri doktrininde de önceliği BDT ülkeleri oldu. Söz konusu belgeyle Moskova, “nükleer güce ilk başvuran taraf olmama” taahhüdünden vazgeçtiğini açıklayarak, “yakın çevre”sine yönelik dış güçlerin olası müdahalelerine karşı caydırıcı olmayı hedefliyordu. Ayrıca bu belgeyle, çıkarlarını tehdit altında hissettiğinde RF’nin “yakın çevre”sine “askeri müdahalede bulunma hakkı” ilan edildi (Tuncer, 2000, ss. 438-445; Donaldson ve Noguee, 2002, ss. 129, 130).

Böylece 1993’te eski Sovyet coğrafyasını “yaşamsal çıkar alanı” ilan eden RF, bölgedeki “boşluğu” sadece kendisinin doldurabileceğini dünyaya duyurdu. RF’nin “yakın çevre”si Güney Kafkasya, güvenlik nedeniyle ayrıca, stratejik ve ekonomik açılardan Moskova için önemliydi. Öncelikle, Kafkasya’nın kuzeyinde Çeçenlerin başını çektiği ayrılıkçı hareketlere karşı toprak bütünlüğünü koruma kaygısı RF’nin Kafkasya’nın güneyine yönelik politikasını etkiledi. Kafkasya’nın, devletler arasındaki sınırlarla ikiye ayrılmakla birlikte coğrafya açısından bir bütün olması, bölgenin kuzeyindeki ve güneyindeki gelişmelerin karşılıklı olarak birbirlerini etkilemesine yol açıyordu. Bu kaygıyla, sınırında yer alan Güney Kafkasya’daki gelişmeleri denetimi altında tutmaya çalışan Moskova, bölgedeki enerji kaynaklarından yararlanmayı da hedefliyordu (Tellal, 2000, s. 99; Tanrısever, 2002, s. 409). Bu çerçevede RF, Güney Kafkasya’yı denetimi altında tutmaya; özellikle de 1990’ların ikinci yarısından itibaren bölgeyi kendi “yaşamsal çıkar alanı” olarak nitelendiren ABD’nin (Cornell, 1999, s. 123) etkinliğini sınırlamaya çalıştı. Böylece, ABD hegemonyasına karşı çıkan ve Washington’un bölgedeki etkisinden rahatsız olan İran, RF için önemli bir ortak haline geldi (Ahrari, 2001, s. 453; Çetinsaya, 2002, s. 155).

“Yakın çevre”nin ve bu arada Güney Kafkasya’nın RF için önemi Putin’in devlet başkanlığı döneminde de vurgulandı. Nitekim 10 Ocak 2000’de yürürlüğe giren milli güvenlik konseptinde, RF’nin BDT üyesi ülkelerle ilişkilerini geliştirme, “yurtdışındaki Rus vatandaşlarının yasal hak ve menfaatlerini koruma” hedeflerine işaret edildi. Ayrıca, “yakın çevre”de Rus etkinliğinin zayıflaması ülke güvenliğine yönelik bir “tehdit” olarak nitelendirilerek, “belirli şartlarda dünyanın bazı stratejik öneme sahip bölgelerinde Rusya’nın askeri

mevcudiyetinin gerekliliği”ne dikkat çekildi (Tezkan (der.), 2001, ss. 217, 221, 222). Ardından, 28 Haziran 2000’de açıklanan dış politika konseptinde BDT ülkeleri bölgesel önceliklerde ilk sırayı aldı. Ayrıca, söz konusu ülkelerin tümüyle “stratejik ortaklık ve iyi komşuluk ilişkilerinin gelişmesine” önem verildiği belirtildi (“The Foreign Policy Concept of the Russian Federation”, 2000, s. 9).

Dmitri Medvedev’in devlet başkanlığı döneminde yayınlanan çeşitli belgeler de esasen BDT ile ilişkilere odaklanıyordu. Örneğin, 12 Temmuz 2008’de yayınlanan dış politika konseptinde RF, öncelikle “BDT ülkeleriyle ikili ve çok taraflı işbirliğini geliştirme”yi hedeflediğini; bu coğrafyada yaşayan Rus diasporasının “etnik ve kültürel kimliğini ve tarihi anavatanla bağlarını koruyacağı”nı belirtti. Böylece RF, bölgede denetimi elinde tutmayı hedefliyordu. Ayrıca söz konusu belgede, Hazar bölgesinin RF için önemli olduğuna işaret ediliyordu. Bu çerçevede, “Hazar devletleri arasındaki işbirliği mekanizmasının güçlendirilmesi”nin gerekliliği vurgulandı (“The Foreign Policy Concept of the Russian Federation”, 2008). Böylece Moskova, bölgede Batı yanlısı veya Batılı devletlerin/örgütlerin öncülüğündeki oluşumlara karşı çıkıyor;⁵ bölge devletlerinin kendi aralarındaki işbirliğinin önemine dikkat çekiyordu.

3. Dağlık Karabağ Sorunu

RF, uluslararası sistemin diğer tüm katılımcılarının Güney Kafkasya’daki olası etkisini önlemeyi hedefliyordu. Bu çerçevede Güney Kafkasya ülkelerinin BDT üyeliği Moskova için önemliydi. Öte yandan, bağımsızlıklarının ardından bölge ülkelerinden sadece Ermenistan BDT’ye katıldı. Gürcistan, BDT’nin kurucu antlaşmasının dışında kalırken, Azerbaycan parlamentosu muhalefetin etkisiyle söz konusu anlaşmayı onaylamadı (Donaldson ve Nogee, 2002, s. 178). Moskova, bölgesel çatışmalardan (Güney Osetya ve Abhazya sorunu ile Dağlık Karabağ sorunundan) yararlanarak Gürcistan’ın ve Azerbaycan’ın BDT üyeliğini sağlamaya, böylece bölgede denetimi kendi elinde tutmaya çalıştı.⁶

Azerbaycan toprakları içinde yer almakla birlikte Ermenilerin çoğunlukta olduğu bir bölge olan Dağlık Karabağ odaklı sorun (Tellal, 2000, s. 90), 1980’lerin sonunda yeniden ortaya çıktı.⁷ 20 Şubat 1988’de Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi

⁵ Bölgede RF/BDT etkinliğine karşı hayata geçirilen oluşumlardan biri Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan ve Moldova’yı biraraya getiren GUAM’dır. Bu oluşuma çalışmanın ilerleyen bölümünde yer verilecektir.

⁶ Gürcistan’daki Güney Osetya ve Abhazya sorunları, bu çalışmanın kapsamı dışındadır. RF’nin 1990’lardan günümüze bu sorunlara yönelik tutumu için bkz.: Çiloğlu, F. (1998). *Rusya Federasyonu’nda ve Transkafkasya’da Etnik Çatışmalar*. İstanbul: Sinatle; Demir, A. F. (2003). *Türk Dış Politikası Perspektifinden Güney Kafkasya*. İstanbul: Bağlam; Yapıcı, U. (2008). “Gürcistan Savaşı: Öncesi ve Sonrası.” *SBF Dergisi*, Cilt 63, Sayı 3, ss. 185-190.

⁷ Azeriler ve Ermeniler arasındaki çatışmalar 20. yüzyılın başlarına kadar gitmektedir. Bu konuda bkz.: Cornell, S. E. (1998). “Turkey and the Conflict in Nagorno Karabakh: A Delicate Balance.” *Middle Eastern Studies*, Cilt 34, Sayı 1, ss. 51-54.

Sovyeti'nin, Azerbaycan'dan ayrılıp Ermenistan'a bağlanma isteğini Azerbaycan, Ermenistan ve SSCB Sovyetlerine bildirmesi ve Azerbaycan'ın bunu reddetmesinin ardından gösteriler ve şiddet olayları birbirini izledi. Sorun, 23 Mart 1988'de SSCB Yüksek Sovyeti'nin Dağlık Karabağ'ın Azerbaycan'dan ayrılma isteğini reddetmesi, buna karşın Ermenistan Yüksek Sovyeti'nin 15 Haziran 1988'de Karabağ'ın Ermenistan'a bağlanması yönünde karar almasıyla devam etti. 1989'un ilk yarısı, Ermeni Ulusal Hareketi (EUH) ve Azerbaycan Halk Cephesi'nin (AHC) oluşturulmasına sahne olurken, 1 Aralık 1989'da Ermenistan Parlamentosu'nun Dağlık Karabağ'ın Ermenistan'la birleştiğini ilan etmesiyle taraflar arasında gerginlik tırmandı (Aydın, 2002, s. 401; Cornell, 1998, ss. 54, 55; Demir, 2003, ss. 162, 163; Yerasimos, 2002, ss. 440-449).

1990'a gelindiğinde Azeriler ve Ermeniler arasındaki çatışmalar devam ediyordu. SSCB Yüksek Sovyeti ise Azerbaycan'da denetimini kaybetmek istemiyordu ve Sovyet birlikleri 20 Ocak'ta Bakü'ye girdi (Cafersoy, 2001, ss. 22-25; Çiloğlu, 1998, s. 147). Müdahalenin ardından sorun, 3 Eylül 1991'de "Dağlık Karabağ Cumhuriyeti"nin ilan edilmesiyle sürdü. 26 Kasım'da Azerbaycan Yüksek Sovyeti, Dağlık Karabağ'ın özerklik statüsüne son verdi. "Dağlık Karabağ Cumhuriyeti"ndeki Ermenilerin buna yanıtı, 8 Aralık'ta düzenlenen referandumla bağımsızlık kararı almak oldu (Yerasimos, 2002, ss. 452, 453).

1992'nin başlarında sorun açık bir savaşa dönüştü. Dağlık Karabağ ve çevresindeki geniş bir alanın Ermeniler tarafından ele geçirilmesiyle topraklarının % 20'si işgal edilen Azerbaycan'da yaklaşık 1 milyon Azeri kaçkın durumdadır (Aydın, 2002, s. 401). 1994'te Moskova'da imzalanan ateşkese ve sorunun çözümü için yapılan diplomatik girişimlere⁸ rağmen varlığını hâlâ sürdüren Dağlık Karabağ sorunu, Azerbaycan'ın iç ve dış politikasını etkilemektedir.

Azerbaycan'ın cephede aldığı yenilginin etkisiyle istifa eden Ayaz Müttelibov'un ardından 7 Haziran 1992'de bağımsızlık sonrası bu ülkede yapılan ilk devlet başkanlığı seçimlerini AHC lideri Ebülfez Elçibey kazandı (İşyar, 2010a, ss. 71-73). Cephede devam eden yenilgilerin yanı sıra, izlenen Türkiye yanlısı, RF ve İran karşıtı dış politika, Elçibey yönetiminin sonunu getirdi. Nitekim Elçibey'in BDT anlaşmasını onaylamayı reddetmesi ve "beş yıl içinde Azerbaycan'ın

⁸ Dağlık Karabağ sorununun çözümü için BM ve AGİT çerçevesinde diplomatik girişimlerde bulunulmuştur. AGİT çerçevesinde 11 üyeli Minsk Grubu (Azerbaycan, Ermenistan, Beyaz Rusya, RF, İtalya, ABD, Fransa, Almanya, Türkiye, İsveç ve Çekoslovakya) oluşturulmuştur. BM Güvenlik Konseyi 1993'te aldığı 822, 853, 874 ve 884 sayılı kararlarla çatışmaların sona ermesi ve mültecilerin geri dönmelerinin sağlanması çağrısını yapmıştır (Aydın, 2002, s. 401; Çiloğlu, 1998, s. 155; Yapıcı, 2004, s. 252). 1999'dan itibaren sorunun çözümüne yönelik ikili ve Minsk grubu çerçevesindeki görüşmeler devam etmektedir. Dönem dönem gerek Moskova'nın gerekse Washington'un öncülüğündeki çözüm arayışlarından 2012'ye gelindiğinde bir sonuç alınamamıştır.

birleşeceği”ni söylemesi,⁹ RF’nin yanı sıra, ülkesinde Azeri nüfusa sahip İran’ın tepkisini çekti.

Azerbaycan’ın Elçibey döneminde izlediği dış politikadan rahatsız olan RF başlangıçta, Dağlık Karabağ sorununda Ermenilere destek verdi. Böylece Moskova, Ermenilerin askeri başarılarında rol oynadı. Elçibey’in bir darbeyle devrilmesinin¹⁰ ardından devlet başkanı seçilen Haydar Aliyev ise, bölge dengelerini göz önüne alan bir dış politika izliyordu. Bu dönemde Azerbaycan’ın Rus üslerine karşı çıkmakla birlikte BDT üyeliğini onaylamasıyla RF bu kez Ermenistan’a baskı yapmaya başladı ve Moskova’nın aracılığıyla taraflar arasında 1994’te ateşkes imzalandı (Aydın, 2000, ss. 32, 63; Tanrısever, 2002, s. 394; Tellal, 2000, s. 91; Tuncer, 2000, ss. 449, 450). Dolayısıyla koşullara göre taraflarla ilişkilerinde dengeyi sağlamaya çalışan RF, bu sorunu Azerbaycan ve Ermenistan’a karşı baskı aracı olarak kullandı (Tuncer, 2000, ss. 450, 451).

Ateşkes sonrasında RF, Ermenistan yanlısı tutumunda değişikliğe gitti. Bunda, Çeçen savaşının başlamasının, dolayısıyla Güney Kafkasya’daki istikrarın Moskova için önemli olmasının da etkisi vardı. Ayrıca, bu değişiklikte Yevgeniy Primakov’un¹¹ Dışişleri Bakanı olması ve RF’deki enerji lobisi rol oynadı. Aliyev döneminde Lukoil’in Azerbaycan Uluslararası İşletme Şirketi’ne (AIOC) % 10’luk payla katılmasının¹² ardından enerji çıkarları, Rus Dışişleri Bakanlığı’nın Karabağ sorununda “Azerbaycan’a yakın bir çözüm” konusunda ikna olmasında etkili oldu. Nitekim RF, 2 Aralık 1996’da AGİT Lizbon Zirvesi’nde alınan, Azerbaycan’ın toprak bütünlüğünün korunmasına ilişkin kararı destekledi. Öte yandan Azerbaycan, ana ihraç boru hattı konusunda Bakü-Tiflis-Ceyhan’ı (BTC) tercih edince RF, AGİT Minsk Grubu çerçevesindeki çözüm sürecinde Azerbaycan ve Dağlık Karabağ arasında bir çeşit ortak devlet kurulmasını önerdi. Bakü, bu teklifi Lizbon kararlarına aykırı olduğu gerekçesiyle reddetti (Aydın, 2000, ss. 63, 64; Herzog, 1999, s. 107; İşyar, 2010b, ss. 201, 206, 207).

1990’ların ikinci yarısı ABD’nin eski Sovyet coğrafyasını kendi “yaşamsal çıkar alanı” olarak görmeye başladığı bir dönemdi. Dolayısıyla ABD, bölgede RF etkinliğinin sürmesini sağlayan bölgesel çatışmaların çözüm süreciyle yakından ilgileniyordu. Washington’un bölgeye özellikle de Azerbaycan enerji kaynaklarına artan ilgisine karşılık RF, Ermenistan ile yakınlaşarak 1997’de Dostluk, İşbirliği ve Karşılıklı Yardım Anlaşması’nı imzaladı (Güney, 2002, s.

⁹ (Hiro, D. (1992). “The Azerbaijan Question”, *The Nation*.’dan aktaran Cornell, 1998, s. 59). “Azerbaycan’ın birleşeceği” söylemiyle, İran’ın kuzeyinde yaşayan Azeri nüfusun, bir başka deyişle İran’ın kuzeyinin Azerbaycan’a katılması kastedilmektedir. Bkz.: (Tellal, 2000, s. 87).

¹⁰ Rus gizli servisinin ve Rus askerlerinin bu darbeye rol oynadıkları iddia edilmiştir. Bkz.: (Neef, 2004, s. 97).

¹¹ RF’nin eski Dışişleri Bakanı (Ocak 1996-Ağustos 1998) ve eski Başbakanı (Eylül 1998-Mayıs 1999).

¹² Bu konu çalışmanın ilerleyen bölümünde ele alınacaktır.

367). Ayrıca Moskova, BDT içinde bütünleşmeyi sağlamaya, bu örgütü etkinleştirmeye çalıştı. Öte yandan Azerbaycan, Gürcistan ile birlikte ABD'yi "stratejik ortak" olarak nitelendiren GUAM'ı¹³ oluşturan bildiriye imza atarken; BDT içindeki bütünleşme çabaları bölge ülkelerinden Ermenistan ile sınırlı kaldı.¹⁴ Böylece, BDT'den umduğu sonucu alamayan Moskova (Güney, 2002, s. 354), bölge ülkeleriyle ikili işbirliği yoluyla¹⁵ Güney Kafkasya'da etkinliğini sürdürmeye çalıştı. RF'nin bu çerçevede Azerbaycan ile gelişen ilişkilerinde, "çok kutuplu dünya" hedefi ve bu doğrultuda izlediği dış politika da rol oynadı.

Vladimir Putin döneminde ABD hegemonyasına karşı uluslararası sistemin tüm aktörleriyle işbirliğine yönelik RF,¹⁶ bu çerçevede Azerbaycan ile de ilişkilerini geliştirmeye çalıştı. Putin'in 9-11 Ocak 2001 tarihli Azerbaycan ziyaretinde taraflar arasında *Hazar'da İşbirliği Ortak Bildirisi* ve *Bakü Deklarasyonu*'nun da aralarında bulunduğu çeşitli belgeler imzalandı.¹⁷ Bakü Deklarasyonu'yla taraflar, "BM'nin uluslararası sorunlarda ve çok kutuplu dünyada barış ve güvenliğin sağlanmasındaki rolünün güçlendirilmesine yardım edeceklerini" vurguladılar. Ayrıca Moskova ve Bakü, bölgede barışın sağlanması için devletlerin toprak bütünlüğünü, uluslararası sınırların dokunulmazlığını savunduklarını belirttiler (Gasımov, 2001-2002, ss. 259, 260). Tarafların bu vurgusu, RF'nin Karabağ sorununda Ermenistan'ı destekleyen tutumu göz önüne alındığında önemliydi.

¹³ Moskova'nın bölgedeki etkisini sınırlamak amacıyla 1997'de ABD tarafından kurulan GUAM (Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan, Moldova), Nisan 1999'da NATO'nun 50. yıl toplantısına paralel gerçekleştirilen toplantıda Özbekistan'ın katılımıyla GUUAM (Gürcistan, Ukrayna, Özbekistan, Azerbaycan, Moldova) adını almıştır. ABD'yi "stratejik ortak" olarak kabul eden ve NATO tarafından da desteklenen bu oluşum, 2002'de Özbekistan'ın üyeliğini askıya alması ve ardından 2005'te ayrılmasıyla tekrar GUAM olarak adlandırılmaya başlanmıştır. Mayıs 2006'dan itibaren ise, Demokrasi ve Ekonomik Kalkınma Örgütü-GUAM olarak anılmaktadır (<<http://www.guam-organization.org/en/node/468>> (30. 03. 2011); Aydın, 2002, s. 418; <<http://www.guam.org/general/history.html>> (24. 08. 2005)).

¹⁴ 28 Nisan 2003'te gerçekleştirilen BDT Zirvesi'nde Ortak Güvenlik Antlaşması RF, Ermenistan, Beyaz Rusya, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ın katılımıyla örgüte dönüştürüldü. Ayrıca, Nisan 2003'te söz konusu ülkelerin katıldığı Avrasya Ekonomik Topluluğu Zirvesi'nde Ermenistan'a gözlemci statüsü verilmesi kararlaştırıldı (Hatipoğlu, 2004, ss. 289, 290).

¹⁵ Haydar Aliyev'in 24-26 Ocak 2002'de gerçekleştirdiği RF ziyaretinde taraflar arasında ekonomik işbirliği anlaşmasının yanı sıra *Gebele Radyo Lokasyon İstasyonu'nun Statüsü ve Ondan Yararlanmanın İlkeleri Anlaşması* imzalandı. Buna göre, istasyonun taşınmazları Azerbaycan'ın; taşınabilir mülk RF'nin malı olarak kabul edildi. Ayrıca, RF 10 yıllığına yıllık 7 milyon dolara üssü kiraladı (Aslanlı, 2002, s. 52).

¹⁶ "Çok kutuplu bir dünya", 1993'ten itibaren RF'de tartışılmasına karşın, özellikle Primakov tarafından savunulmuştur. Böylece, 1990'ların ikinci yarısında RF dış politikasında öne çıkan "çok kutupluluk", özellikle Putin döneminde temel dış politika hedefi haline gelmiştir. Medvedev'in devlet başkanlığı döneminde de "çok kutuplu dünya" hedefi, RF dış politikasına yön vermeye devam etmiştir ("The Foreign Policy Concept of the Russian Federation, 2000; "The Foreign Policy Concept of the Russian Federation, 2008). "Çok kutuplu dünya" hedefi, "çok boyutlu bir dış politika" izlemeyi gerektirmekte; bu çerçevede RF, uluslararası sistemin bütün katılımcılarıyla işbirliği yapmaktadır (Tellal, 2005, s. 10; Yapıcı, 2004, s. 116).

¹⁷ Putin, SSCB'nin dağılmasının ardından Azerbaycan'ı ziyaret eden ilk Rus lideri oldu (Oğan ve Kanbolat, 2001, ss. 34, 36).

RF, AGİT Minsk Grubu eş başkanı sıfatıyla 2000'lerde de Dağlık Karabağ uyuşmazlığının çözüm sürecinde yer aldı. Nisan 2001'de Key West görüşmelerinde, Washington'un aksine, İran'ın da barış sürecine katılmasını destekleyen Moskova, Ermenilerin tek taraflı tavizine dayalı önerilere karşı çıktı (İşyar, 2010b, s. 213). Takip eden dönemde, gerek Moskova gerekse Washington öncülüğündeki çözüm çabalarından bir sonuç elde edilemedi. Öte yandan RF, 2008'den itibaren bu süreçte daha etkili bir şekilde rol almaya başladı. Nitekim, 20-21 Ekim 2008 tarihinde Medvedev'in Erivan ziyaretinde Azerbaycan ve Ermenistan liderlerinin Moskova'da buluşmaları konusu gündeme geldi. Sonuçta, Moskova yakınlarındaki Mein Dorf'ta biraraya gelen iki devlet başkanı, 1994 ateşkesinden beri ilk defa ortak bir bildiriye imza attılar. Bu bildiriyle, İlham Aliyev¹⁸ ve Serj Sarkisyan, uyuşmazlığın çatışmayla değil; görüşmeler yoluyla çözülmesinde fikir birliğine vardılar. Ayrıca, 2 Kasım 2008'de RF'nin girişimiyle imzalanan *Moskova Deklarasyonu*'yla Azerbaycan ve Ermenistan, birbirlerine karşı güç kullanmayacaklarını açıkça ifade ettiler (İşyar, 2010b, ss. 220, 222; Nichol, 2011). Daha sonra taraflar Temmuz 2009'da Moskova'da yeniden buluştular. Ardından, Ocak 2010'da Medvedev'in liderliğinde Soçi'de biraraya gelen Aliyev ve Sarkisyan, yalnızca barış metninin önsözü konusunda anlaşmaya vardılar. Önsözde Madrid ilkelerine¹⁹ bağlı kalacaklarını belirttiler (İşyar, 2010b, ss. 222-226).²⁰ Ayrıca, söz konusu liderler Mart 2011'de ve Ocak 2012'de Soçi'de tekrar bir araya geldiler (Nichol, 2011; <http://eng.kremlin.ru/news/3351>). Böylece, Ağustos 2008 Rus-Gürcü çatışmasının ardından bölgede etkinliğini arttıran RF,²¹ Dağlık Karabağ sorununun çözüm sürecinde de ağırlıklı rol oynamaya başladı.

¹⁸ Azerbaycan, Ekim 2003'te iktidara gelen İlham Aliyev döneminde de Batı'ya ve bölge ülkelerine yönelik dengeli bir dış politika izlemeye devam etmektedir (İşyar, 2010a, s. 101).

¹⁹ 29 Kasım 2007'de Madrid'de gerçekleştirilen AGİT Dışişleri Bakanları toplantısında sunulan belge, işgalin bitmesini ve irtibatın önündeki engellerin kaldırılmasını hedefliyordu. Ayrıca, bölgeye uluslararası güçlerin sevk edilmesiyle göçmen ve mültecilerin terk ettikleri topraklara geri dönmelerinin sağlanması öngörülmüştü. Son aşamada ise, nihai hukuk statüsü ile ilgili görüşmelere geçilecekti. Erivan bu kriterleri kısmen kabul ederken; Bakü planının son aşamasında Dağlık Karabağ'ın bağımsız olmasına izin vermeyeceğini vurguluyordu (İşyar, 2010b, ss. 216-218).

²⁰ Azerbaycan'ın bu süreçte RF'yle yakınlaşmasında, Türkiye ve Ermenistan ilişkilerinin normalleştirilmesi adına 10 Ekim 2009'da Zürih'te imzalanan protokollerin de etkisi oldu ("Türkiye Cumhuriyeti ile Ermenistan Cumhuriyeti Arasında Diplomatik İlişkilerin Kurulmasına Dair Protokol", 2009; "Türkiye Cumhuriyeti ile Ermenistan Cumhuriyeti Arasında İlişkilerin Geliştirilmesine Dair Protokol", 2009). Protokollerde "Dağlık Karabağ'ın adının dahi geçmemesi" Azerbaycan'ın tepkisini çekti (Çelikipala, 2010, ss. 117, 118). Öte yandan, Türkiye "protokollerin parlamentoda onaylanmasını, 'Dağlık Karabağ sorununda ilerleme sağlanması' şartına bağlayınca; Türk-Azeri ilişkileri bundan zarar görmemiştir" (İşyar, 2010b, s. 224). Öyle ki, Ağustos 2010'da Azerbaycan ve Türkiye arasında stratejik ortaklık ve karşılıklı yardım anlaşması imzalanmıştır (Nichol, 2011).

²¹ Bu süreçte Abhazya'nın ve Güney Osetya'nın bağımsızlığını tanıyan RF, Güney Kafkasya'daki etkinliğini arttırmıştır.

4. Enerji Sorunu

SSCB'nin dağılmasının ardından Güney Kafkasya'da ortaya çıkan "etki boşluğu"nu doldurmak için ulusal ve çokuluslu şirketlerin, Batılı ülkelerin ve bölgesel güçlerin rekabetinin nedenlerinden biri, Hazar havzasının sahip olduğu petrol ve gaz potansiyeliydi (Aydın, 2002, s. 431). Bu çerçevede, SSCB sonrasında bölgedeki enerji kaynaklarından hangi ülkenin daha fazla pay alacağı, bölge petrolü ve doğalgazını uluslararası pazarlara ulaştıracak boru hatlarının hangi ülkelerden geçeceği sorusu/sorunu gündeme geldi. Bu mücadele, bölgede ekonomik/stratejik etkinliği hangi ülkenin kuracağı (Taşçıkar, 1998, s. 241) üzerinedir.

4.1. Hazar'ın Statüsü

Sovyet döneminde Hazar'a kıyıdaş iki devlet vardı: SSCB ve İran. SSCB'nin dağılmasının ardından kıyıdaş devlet sayısının beşe yükselmesiyle (İran, RF, Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan) Hazar'ın statüsü sorunu ortaya çıktı. Hazar'ın göl mü yoksa deniz mi olduğu tartışması bölgedeki etkinlik mücadelesinin bir parçasıydı (Croissant, C. M. ve Croissant, M. P., 1996/97, s. 23).

RF başlangıçta, açık denizlerle doğal bağlantısı olmayan Hazar'a Deniz Hukuku'nun uygulanamayacağını belirterek, Hazar'ın göl olduğunu ve kıyıdaş devletlerin eşit ortak kullanımında olması gerektiğini savunuyordu (Aydın, 2000, ss. 49, 50). Ayrıca Moskova, Hazar'ın sektörel bölünmesinin doğal çevreye zarar vereceğini, İran ile imzalanan tarihi anlaşmalara göre Hazar'ın bölünemeyeceğini ileri sürüyordu.²²

İran da RF gibi Hazar'ın ulusal sektörlere bölünmesine karşı çıkıyor; Hazar'ın göl olduğunu, kıyıdaş devletler tarafından ortaklaşa kullanılması gerektiğini savunuyordu (Çolakoğlu, 1998, s. 112). Zira, en önemli gelir kaynağı petrol ihracatı olan İran, zengin enerji kaynaklarına sahip Azerbaycan'ın ve Kazakistan'ın yakın gelecekte petrol piyasasında kendisine rakip olma potansiyelinden ve Batılı ülkelerle petrol şirketlerinin bölgeye ilgisinden

²² 1828 tarihli Türkmençayı Antlaşması ile Hazar, Rusya ve İran arasındaki kara sınırının tespitinde ölçü olarak alındı. 26 Şubat 1921'de imzalanan Moskova Dostluk Antlaşması Sovyet ve İran gemilerinin serbest seyrini öngörüyordu. 27 Ağustos 1935 tarihinde imzalanan anlaşma ile 10 millik balıkçılık bölgesi kurulmuş, fakat resmi bir sınır çizimi yapılmamıştı. 25 Mart 1940 tarihli anlaşma da seyrüsefer özgürlüğünü ve balıkçılık haklarını tekrarlamıştı. Bu antlaşmalar Hazar'da SSCB ve İran arasındaki sınırı belirleliyordu. Bununla birlikte, sadece seyrüsefer ve balıkçılık konularını düzenliyor, ortak kullanım konusunda da bir hüküm içermiyordu. Aralık 1991 Alma-Ata Deklarasyonu'nun SSCB ve eski Sovyet cumhuriyetlerince imzalanmış olan anlaşmaların geçerliliğini tanıyan bir madde içermesi, bu anlaşmaları da geçerli kılıyordu. Söz konusu anlaşmalar Hazar'ın sınırlarının çizilmesiyle ilgili herhangi bir resmi hüküm içermediği için RF tarafından gündeme getiriliyordu (Croissant, C. M. ve Croissant, M. P., 1996/97, ss. 27, 28, 30; Çolakoğlu, 1998, ss. 108, 109).

rahatsızdı (Aydın, 2000, ss. 42, 54; Pamir, 1999, ss. 42, 43, 47; Sarıahmetoğlu, 1998, s. 33).

Azerbaycan ise, Hazar'ın statüsü tartışmasında "ortak sahiplik" yerine "bireysel sahipliği" savunuyor, bu bağlamda "sınır gölü" yaklaşımını benimsiyordu. Buna göre Hazar, uluslararası kara sınırlarının orta hatta kadar denize uzatılmasıyla oluşturulacak ulusal sektörlere bölünecek ve kıyıdaş devletler kendi sektörlerinde biyolojik kaynaklar, deniz ulaşımı, su yüzeyi ve deniz dibi üzerinde mutlak egemenliğe sahip olacaktı. Bu yaklaşımın kabul edilmesi, Hazar'daki petrol açısından en zengin alanların Azerbaycan ve Kazakistan'a ait olacağı anlamına geliyordu (Aydın, 2002, s. 433, Gökay, 1998, s. 57). "Sınır gölü" yaklaşımının yanı sıra Azerbaycan'ın bu sorunda benimsediği bir diğer yaklaşım da Hazar'ın "açık deniz" olarak tanımlanmasıydı. Azerbaycan, 16 Kasım 1994'te yürürlüğe giren 1982 tarihli Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin Hazar'a uygulanabileceğini ileri sürdü. Buna göre, 12 millik kara suları ve orta hattı ihlal etmeyecek şekilde 200 mili geçmeyen münhasır ekonomik bölgeler belirlenmeliydi. Azerbaycan ayrıca, RF'nin tarihi anlaşmalarla ilgili görüşlerine karşılık, bu anlaşmaların sadece deniz ulaşımı ve balıkçılık konularını ele aldığını belirterek, deniz yatağının işletilmesiyle ilgili açık bir madde olmadığını öne sürüyordu (Aydın, 2000, s. 49; Croissant, C. M. ve Croissant, M. P., 1996/97, s. 27; Gökay, 1998, s. 57).

Kazakistan, Hazar'ın statüsü tartışmasında genel olarak Azerbaycan'ın görüşünü desteklemekle birlikte, münhasır ekonomik bölgelerin karşı kıyı hatlardan eşit uzaklıkta olan merkezi hatta göre belirlenmesini savunuyordu. Diğer kıyıdaş devlet Türkmenistan ise başlangıçta, RF'nin görüşüne paralel bir yaklaşımı benimsedi. Daha sonra, Şubat 1998'de Azerbaycan ile aralarındaki sınırın orta hat prensibine göre belirlenmesini kabul ettiğini açıkladı. Öte yandan, iki ülke bu hattın nereden geçeceği konusunda anlaşamadılar. Ayrıca, Ekim 1998'de Türkmenistan Hazar'ın ulusal sektörlere bölünmesini kabul etse de bir ilerleme sağlanamadı (Aydın, 2000, ss. 52, 53; Gökay, 1998, s. 58).

1990'ların ikinci yarısından itibaren Hazar'ın statüsü tartışmasında RF'nin tutumu değişmeye başladı. Bunda, Rus şirketlerinin Hazar petrol sözleşmelerine katılma olasılığı ve Hazar'ın kuzeyinde kendi sektöründe petrol rezervlerinin keşfedilmesi rol oynadı. Böylece RF, geri adım atsa da, su yüzeyinin ortak kullanımını savunmaya devam etti (Hill, 2004, ss. 226, 227).

Temmuz 1998'de RF ve Kazakistan arasında imzalanan, Azerbaycan'ın olumlu bulduğu, İran ve Türkmenistan'ın ise karşı çıktığı anlaşma, Hazar'ın kuzeyindeki deniz yatağı için orta hat prensibini, su yüzeyinin ise ortak sahipliğini öngörüyordu. Böylece Hazar'ın uluslararası hukuk açısından deniz olarak değerlendirilmesinin önü açılmış oldu (Aydın, 2000, ss. 51, 52; Sarıahmetoğlu, 1998, s. 34; Yapıcı, 2004, s. 247). Ardından, Ocak 2001'de Putin'in Bakü

ziyaretinde taraflar arasında imzalanan Hazar’da işbirliğine ilişkin ortak bildiri, “Hazar Denizi’nin dibinin ilgili sınırdış ve karşı devletler arasında sektörlere bölünmesi” kabul edildi (Gasımov, 2001-2002, s. 261). Bu çerçevede Kasım 2001’de Kazakistan ve Azerbaycan arasında da bir anlaşma imzalandı. 2002’ye gelindiğinde Mayıs’ta RF ve Kazakistan arasında imzalanan protokolü, 18 Eylül’de BTC’nin temel atma töreninin ardından gerçekleşen Aliyev’in Moskova ziyareti izledi. Söz konusu ziyarette taraflar arasında Hazar deniz yatağının paylaşımına ilişkin bir anlaşma imzalandı (Terzioğlu, 2008, ss. 31, 32; Yapıcı, 2004, s. 247). Ardından, Şubat 2003’te Kazakistan ve Azerbaycan’ın imzaladığı anlaşmayla Hazar deniz yatağının kuzey kısmının sınırları resmi olarak üç ülke arasında belirlenmiş oldu. Mayıs 2003’e gelindiğinde RF, Azerbaycan ve Kazakistan Hazar’ın kuzeyindeki deniz yatağının orta hat yöntemine göre taksimine dayanan üç taraflı bir anlaşmayı yürürlüğe koydular (Terzioğlu, 2008, ss. 31, 32). Öte yandan, bugün gelinen noktada Hazar’ın statüsü konusunda beş kıyıdaş devlet arasında görüş birliğine varılamamıştır.²³

4.2. Boru Hatları

Güney Kafkasya’ya damgasını vuran enerji sorununun başka bir ayağı, Hazar havzası petrol ve doğalgazını uluslararası pazarlara taşıyacak boru hatları konusunda verilen mücadeledir.

Elçibey’in iktidara gelmesinin ardından Hazar havzasının Azerbaycan’a ait Azeri, Çıracık ve Güneşli yataklarının işletilmesi için Batılı petrol şirketleriyle görüşmelere başlandı. Zira Batı yanlısı ve Türkiye’ye ağırlık veren bir dış politika izleyen Elçibey, enerji konusunda RF’yi dışlıyordu. Elçibey, bu doğrultudaki bir protokolü imzalamak için Londra’ya gitmek üzereyken, RF’nin bu sürecin dışında kalmasının da etkisiyle iktidardan düşürüldü (Demir, 2003, s. 253; Nassibli, Aralık 1999-Şubat 2000, s. 116; Yerasimos, 2002, ss. 492, 493, 498, 499). Aliyev yönetiminin bu anlaşmaları geçersiz ilan etmesinin ardından Rus şirketi Lukoil’in da % 10’luk payla katıldığı yeni konsorsiyum Azerbaycan Uluslararası İşletme Şirketi (AIOC) ve Azerbaycan Milli Petrol Şirketi (SOCAR) arasında 20 Eylül 1994’te “Yüzyılın Petrol Anlaşması” imzalandı (Gökay, 1998, ss. 53, 54; Pamir, 1999, s. 47; Sarıbrahimoğlu, 1997, ss. 28, 29, 137-139).

“Yüzyılın Anlaşması”yla ana üretimden önce çıkarılacak petrol “erken üretim petrolü” olarak tanımlandı (Sarıbrahimoğlu, 1997, ss. 16, 17). Bölge petrolünün uluslararası pazarlara kesintisiz ulaştırılıp ulaştırılamayacağını, müşterisinin olup olmadığını görmek amacıyla geliştirilen “erken petrol” kavramına göre, ilk

²³ Bu süreçte Hazar’a Komşu Ülkeler Zirveleri gerçekleştirilmiş; çeşitli konularda beş kıyıdaş devlet arasında anlaşmalar imzalanmıştır. Örneğin, Kasım 2003’te deniz çevresinin korunmasına ilişkin sözleşme beş Hazar devleti tarafından imzalanan ilk belgeydi (Özertem, 2011; Terzioğlu, 2008, s. 32). Bir başka örnek, Kasım 2010’da Bakü’de gerçekleştirilen üçüncü Hazar Zirvesi’nde beş kıyıdaş devletin imzaladığı güvenlik işbirliği anlaşmasıdır (<http://eng.kremlin.ru/acts/3166>). Öte yandan, imzalanan bu belgeler/anlaşmalar Hazar’ın statüsünü belirlememektedir.

aramalarda elde edilecek petrol deneme niteliğinde boru hatlarıyla uluslararası pazarlara taşınacak; bunun sonucuna göre ana ihraç boru hattı kurulacaktı (Aydın, 2002, s. 420). Ekim 1995'te aldığı kararla, erken üretim petrolünün RF'nin Karadeniz'deki Novorossisk limanı üzerinden taşınmasına karar veren AIOC, Gürcistan'ın Karadeniz'deki Supsa limanını da ikinci bir hat olarak seçti. Bakü-Novorossisk ile Bakü-Supsa'nın sorunsuz çalıştığı görülünce bölgede ana ihraç boru hattı yarışı hız kazandı. Zamanla, bu mücadelede Bakü-Novorossisk ve Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) öne çıktı (Aydın, 2002, ss. 420, 435; Sarıbrahimoğlu, 1997, s. 17).

Güney Kafkasya'daki etkinlik mücadelesinde devletler açısından esas mesele, bölgedeki enerji kaynaklarının en kısa yoldan uluslararası pazarlara ulaştırılması değil; bu kaynakları taşıyacak boru hatlarının “uygun” ülkelerden geçmesiydi. “Büyük Oyun”un esas oyuncularından olan ABD için bölgenin “RF”den bağımsızlaşması” gerekiyordu. Bu hedefin yanı sıra, geçiş ülkesi olarak Azerbaycan'ın Ermenistan'a, ABD'nin ise İran'a karşı çıkması Gürcistan'ın ve Türkiye'nin önemini arttırdı.

“Doğu-Batı Enerji Koridoru”nun bir parçası olan, Azeri ve Kazak petrolünün Gürcistan üzerinden Türkiye'nin Ceyhan'daki terminaline, buradan da uluslararası pazarlara arzını hedefleyen Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Ana İhraç Boru Hattı Projesi'nin (Aydın, 2002, s. 435; Pamir, 1999, s. 18) gerçekleştirilmesine yönelik adımlar 1990'ların sonunda ABD'nin desteğiyle atıldı. Bu çerçevede ilk olarak, 29 Ekim 1998'de ABD Enerji Bakanı Bill Richardson'un gözlemci sıfatıyla katıldığı bir törende Türkiye, Azerbaycan, Gürcistan, Kazakistan ve Özbekistan arasında *Ankara Bildirgesi* imzalandı. Bu bildirgeyle taraflar BTC'yi, Hazar petrolünü uluslararası pazarlara taşıyacak temel hat olarak belirlediler. Ardından, Kasım 1999'da AGİT Zirvesi sırasında BTC hattının yapımına ilişkin ABD Başkanı Clinton'un gözlemci sıfatıyla imzaladığı *İstanbul Bildirgesi*'yle Azerbaycan, Gürcistan, Kazakistan ve Türkiye 2004'te projeyi bitirmeyi taahhüt ettiler (Aydın, 2002, s. 437; Uzgel, 2002, s. 281). Öte yandan, BTC projesi RF'nin Türkiye ve Azerbaycan'la işbirliğinin ardından hayata geçirildi.

Boru hatları mücadelesinde de bölgedeki etkinliği Batı'ya kaptırmak istemeyen Moskova, ABD'nin desteğini alan BTC'ye karşı kendi topraklarından geçen Bakü-Novorossisk hattını savunuyordu. Öte yandan RF, zaman içerisinde BTC'ye yönelik tutumunu değiştirdi. Bunda, Kasım 2001'de RF ve Türkiye'nin Avrasya İşbirliği Eylem Planı'nı imzalamalarıyla rekabetten işbirliğine geçmeleri rol oynadı.²⁴ Nitekim Moskova, BTC projesini destekleyebileceğini belirtirken; Ankara da RF'nin Azerbaycan'da 10 yıllığına kiraladığı Gebele radar üssü konusunda sessiz kaldı (Oğan, 2002, s. 97). Aslında, 24-26 Ocak 2002'de RF ve Azerbaycan arasında imzalanan radar üssüne ilişkin söz konusu anlaşmanın

²⁴ Bkz.: (“Türkiye Cumhuriyeti ile Rusya Federasyonu Arasında Avrasya İşbirliği Eylem Planı (İki Taraflı İşbirliğinden Çok Boyutlu Ortaklığa)”, 2001).

öncesinde, RF ve Türkiye askeri işbirliğine gittiler. Nitekim 15 Ocak 2002’de RF Genelkurmay Başkanı Anatoli Kvaşnin’in Türkiye ziyaretinde taraflar arasında *Askeri Alanda İşbirliği Çerçeve Anlaşması* ve *Askeri Personel Eğitim İşbirliği Anlaşması* imzalandı. Buna göre, iki ülke savunma sanayinde işbirliği yapacak, RF Türkiye’ye askeri teknoloji verecek ve Türkiye üretimi kendisi yapabilecekti. Moskova ve Ankara’nın karşılıklı olarak PKK’yı ve Çeçen ayrılıkçıları terörist ilan ettikleri bu anlaşmalara göre ayrıca, Afganistan konusunda işbirliği yapılacaktı. Bunun yanı sıra, BTC birlikte savunulacaktı. Böylece Hazar petrolünün Türkiye üzerinden nakli konusunda işbirliği yapılması öngörülmekteydi (Manisalı, 2002, s. 169; Tellal, 2006, s. 60).

RF’nin Türkiye ve Azerbaycan’la imzaladığı bu anlaşmaların ardından, 2002’de 18 Eylül’de Bakü’de, 26 Eylül’de Ceyhan’da BTC’nin temel atma töreni gerçekleştirildi. 2006’ya gelindiğinde ise, 16 Haziran’da Kazakistan’ın resmi olarak projeye katılımının ardından 13 Temmuz’da gerçekleştirilen resmi açılış töreniyle BTC projesi hayata geçirildi (Yapıcı, 2004, s. 239; www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-enerji-stratejisi.tr.mfa).

Moskova’nın Bakü’yle enerji alanında işbirliği Eylül 2010’da Rus şirketi Gazprom ve SOCAR arasında imzalanan doğalgaz alımına ilişkin anlaşmayla devam etti (Popov, 2010).²⁵ Medvedev’in Bakü ziyaretinde, söz konusu enerji anlaşmasının yanı sıra sınır anlaşması²⁶ da imzalayan taraflar, birbirlerini “stratejik ortak” olarak nitelendirdiler (Popov, 2010).²⁷

5. Sonuç

SSCB sonrasında Güney Kafkasya, ikinci “Büyük Oyun”a sahne olmakta; RF de bu etkinlik mücadelesinde esas oyuncularından biri olarak yer almaktadır. 1993’te ilan ettiği “yakın çevre” stratejisiyle bölgeyi kendi “yaşamsal çıkar alanı” olarak nitelendiren Moskova, uluslararası sistemin diğer katılımcılarının özellikle de ABD’nin bölgeye ilgisinden rahatsızdır. Dolayısıyla RF’nin Güney Kafkasya politikası, gelişmeleri kontrolü altında tutmaya, ABD liderliğinde Batı’nın

²⁵ Azerbaycan, Nabucco doğalgaz projesinin önemli tedarikçilerinden biriydi. Hazar bölgesi ve Ortadoğu doğalgazının Türkiye üzerinden Bulgaristan, Romanya, Macaristan ve Avusturya’ya taşınmasını öngören Nabucco projesiyle, AB’nin Rus doğalgazına olan bağımlılığının azalması hedefleniyordu (Pamir, 2007, s. 261). Öte yandan, Azerbaycan’ın RF’yle imzaladığı enerji anlaşmasıyla Nabucco projesinin darbe yediği yönünde yorumlar yapılmıştır. Bu konuda bkz.: (<http://www.rferl.org/article/176221.html>).

²⁶ RF ve Azerbaycan, iki ülke sınırının belirlenmesi ve Samur Nehri’nin kullanımı konusunda anlaşmalara da imza atmışlardır (Popov, 2010).

²⁷ Bu süreçte, RF’nin Ermenistan’la yakın ilişkileri de devam etmektedir. Zira, RF Ağustos 2010’da Ermenistan’la, bu ülkedeki Rus üslerinin 2044’e kadar kullanımı konusunda anlaşmıştır. Medvedev, bir ay sonra Bakü’ye gerçekleştirdiği ziyarette, RF’nin Ermenistan’la imzaladığı üs anlaşmasının Azerbaycan’a yönelik bir anlaşma olmadığını belirtmiştir (Nichol, 2011).

bölgedeki etkisini sınırlamaya yöneliktir. RF'nin Azerbaycan ile ilişkileri de bu çerçevede değerlendirilebilir.

Güney Kafkasya'da etkinliğini sürdürmek için bölge ülkelerinin BDT üyeliğine önem veren RF, bu örgütten beklediği sonucu alamamıştır. Zira, BDT çerçevesinde bütünleşme çabaları Ermenistan ile sınırlı kalmış, Gürcistan ve Azerbaycan, bölgede Rus etkinliğine karşı bir oluşum olan GUAM'a yönelmişlerdir.

BDT'nin yanı sıra RF'nin bölgede denetimi kendi elinde tutmak için kullandığı başka bir araç da bölgesel sorunlardır. Dağlık Karabağ sorunu ve Hazar'ın statüsü tartışmaları ile boru hatları mücadelesi Azerbaycan'ın iç politikasının yanı sıra dış politikasını etkilemekte; dolayısıyla Moskova-Bakü ilişkilerine de yön vermektedir.

BDT'ten umduğunu bulamayan, Dağlık Karabağ sorununu Azerbaycan'a karşı bir baskı unsuru olarak kullanan ve genellikle bu sorunda Ermenistan'ı destekleyen RF, zaman zaman bu tutumunu değiştirmiştir. Bunda, RF'nin enerji çıkarlarının yanı sıra Batı'nın bölgede artan etkinliğine karşı Azerbaycan'la ikili ilişkilerini geliştirme stratejisi de rol oynamıştır. Zira, özellikle Putin'le birlikte RF, "çok kutuplu dünya" hedefi doğrultusunda "çok boyutlu dış politika" izlemekte; böylece uluslararası sistemin tüm aktörleriyle işbirliği yapmaktadır. Moskova'nın Hazar'ın statüsü ve boru hatları konularında başlangıçtaki tutumunu değiştirerek Azerbaycan ile işbirliğine yönelmesi de bu çerçevede açıklanabilir. Ayrıca, Moskova'nın Bakü'yle işbirliği, Güney Kafkasya'da RF'nin ve Azerbaycan'ın karşı kutuplarda yer aldığı bir gruplaşmanın olmadığını da göstermektedir. Dolayısıyla Ermenistan-ABD, RF-Türkiye ilişkilerinin yanı sıra RF-Azerbaycan işbirliği göz önüne alındığında Güney Kafkasya'da bir kutuplaşmanın/gruplaşmanın varlığından söz edilemez.

Kaynakça

- Ahrari, M. E. (2001). "Iran, China and Russia: The Emerging Anti-US Nexus?" *Security Dialogue*, Cilt 32, Sayı 4, ss. 453-466.
- Aslanlı, A. (2002). "Denge Politikasının Doğal Sonucu: Aliyev'in Moskova Ziyareti." *Stratejik Analiz*, Cilt 2, Sayı 23, ss. 47-54.
- Aydın, M. (2000). *New Geopolitics of Central Asia and the Caucasus: Causes of Instability and Predicament*. Ankara: SAM.
- Aydın, M. (2002). "Kafkasya ve Orta Asya'yla İlişkiler." *Türk Dış Politikası*. Baskın Oran (der.). İstanbul: İletişim, ss. 366-439.
- Büyükkakıncı, E. (2004). "Vladimir Putin Dönemi Rus Dış Politikasına Bakış, Söylemler, Arayışlar ve Fırsatlar." *Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna*. Erhan Büyükkakıncı (der.). Ankara: Phoenix, ss. 139-163.
- Cafersoy, N. (2001). *Elçibey Dönemi Azerbaycan Dış Politikası (Haziran 1992-Haziran 1993) Bir Bağımsızlık Mücadelesinin Diplomatik Öyküsü*. Ankara: ASAM.

- Canar, B. (2006). *Soğuk Savaş Sonrasında Amerika Birleşik Devletleri ve Rusya Federasyonu'nun Güney Kafkasya Politikaları (1991-2005)*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Cornell, S. E. (1998). "Turkey and the Conflict in Nagorno Karabakh: A Delicate Balance." *Middle Eastern Studies*, Cilt 34, Sayı 1, ss. 51-72.
- Cornell, S. E. (1999). "Geopolitics and Strategic Alignments in the Caucasus and Central Asia." *Perceptions*, Cilt 4, Sayı 2, ss. 100-125.
- Croissant C. M. ve Croissant, M. P. (1996/1997). "Hazar Denizi Statüsü Sorunu: İçeriği ve Yansımaları." *Avrasya Etüdüleri*, Cilt 3, Sayı 4, ss. 23-40.
- Çelikpala, M. (2010). "Türkiye ve Kafkasya: Reaksiyoner Dış Politikadan Proaktif Ritmik Diplomasiye Geçiş." *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 7, Sayı 25, ss. 93-126.
- Çetinsaya, G. (2002). "İran ve Güvenlik Algılamaları." *Uluslararası Güvenlik Sorunları ve Türkiye*. Refet Yinanç ve Hakan Taşdemir (der.). Ankara: Seçkin, ss. 141-166.
- Çiloğlu, F. (1998). *Rusya Federasyonu'nda ve Transkafkasya'da Etnik Çatışmalar*. İstanbul: Sinatle.
- Çolakoğlu, S. (1998). "Uluslararası Hukukta Hazar'ın Statüsü Sorunu." *SBF Dergisi*, Cilt 53, Sayı 1-4, ss. 107-122.
- Demir, A. F. (2003). *Türk Dış Politikası Perspektifinden Güney Kafkasya*. İstanbul: Bağlam.
- Donaldson, R. H. ve Noguee, J. L. (2002). *The Foreign Policy of Russia*. Londra: M. E. Sharpe.
- Dugin, A. (2004). *Rus Jeopolitiği, Avrasyacı Yaklaşım*. (V. İmanov, Çev). İstanbul: Küre.
- Dugin, A. (2007). *Moskova-Ankara Eksenini: "Avrasya Hareketi"nin Temel Görüşleri*. (L. Bahrevski, Çev). İstanbul: Kaynak.
- Gasımov, M. (2001-2002). "Rusya'nın Azerbaycan Politikası." *Avrasya Dosyası*, Kazakistan-Kırgızistan Özel, Cilt 7, Sayı 4, ss. 253-269.
- Gökay, B. (1998). "Caspian Uncertainties: Regional Rivalries and Pipelines." *Perceptions*, Cilt 3, Sayı 1, ss. 49-66.
- Gökırmak, M. (2005). "'Düşük Yoğunluklu Demokrasi' ve Kafkaslar'da Güvenlik." Gamze Güngörmüş Kona (der.). *Uluslararası Çatışma Alanları ve Türkiye'nin Güvenliği*. İstanbul: IQ, ss. 217-258.
- Güney, N. A. (2002). "Rusya Federasyonu'nun Yeni Güvenlik Politikası Çerçevesinde Türkiye'ye Bakışı." *Türkiye'nin Komşuları*. Mustafa Türkes ve İlhan Uzgel (der.). Ankara: İmge, ss. 333-376.
- Hatipoğlu, E. (2004). "11 Eylül Sonrası Rusya ve ABD'nin Orta Asya Politikası." *Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna*. Erhan Büyükkakıncı (der.). Ankara: Phoenix, ss. 281-292.
- Hatipoğlu, E. (2005). "Orta Asya'da Son Gelişmeler ve Türkiye." *Uluslararası Çatışma Alanları ve Türkiye'nin Güvenliği*. Gamze Güngörmüş Kona (der.). İstanbul: IQ, ss. 331-350.
- Herzig, E. (1999). *The New Caucasus: Armenia, Azerbaijan and Georgia*. Londra: The Royal Institute of International Affairs.
- Hill, F. (2004). "Caspian Conundrum: Pipelines and Energy Networks." *The Future of Turkish Foreign Policy*. Lenore G. Martin ve Dimitris Keridis (ed.). Cambridge: MIT Press, ss. 211-242.
- İşyar, Ö. G. (2010a). "Azerbaycan ve Dış Politikası." *Orta Asya ve Kafkasya*. Tayyar Arı (der.). Bursa: MKM Yayıncılık, ss. 67-105.

- İşyar, Ö. G. (2010b) "Azeri-Ermeni Çatışması, Barış Arayışları ve Çözumsuzlük." *Orta Asya ve Kafkasya*. Tayyar Arı (der.). Bursa: MKM Yayıncılık, ss. 193-227.
- Kamalov, İ. (2008). *Putin Dönemi Rus Dış Politikası: Moskova'nın Rövanşı*. İstanbul: Yeditepe.
- Lo, B. (2002). *Russian Foreign Policy in the Post-Soviet Era*. New York: Palgrave Macmillan.
- Manisalı, E. (2002). *Soğuk Savaş Sonrasında Türkiye'nin Seçenekleri*. İstanbul: Derin Yayınları.
- Nassibli, N. (Aralık 1999-Şubat 2000). "Azerbaijan's Geopolitics and Oil Pipeline Issue." *Perceptions*, Cilt 4, Sayı 4, ss. 97-120.
- Neef, C. (2004). *Kafkasya, Rusya'nın Kanayan Yarası*. (Ö. Göneralp, Çev). İstanbul: Yeni Hayat.
- Nichol, J. (2011). "Armenia, Azerbaijan and Georgia: Political Developments and Implications for U.S. Interests." <http://fpc.state.gov/documents/organization/161573.pdf>
- Oğan, S. (2002). "Russia's Changing Baku-Ceyhan Policy and Regional Strategic Balances." *Insight Turkey*, Cilt 4, Sayı 2, ss. 95-99.
- Oğan, S. ve Kanbolat, H. (2001). "Kafkasya Terazisi'nde Yeni Dengeler: Putin'in Azerbaycan Ziyareti." *Stratejik Analiz*, Cilt 1, Sayı 10, ss. 34-40.
- Özertem, H. S. (2011). "Hazar'ın Statüsü: Gözler 2011 Moskova Zirvesinde", <http://usakgundem.com/yazar/1922>
- Pamir, N. (1999). *Bakü-Ceyhan Boru Hattı, Orta Asya ve Kafkasya'da Bitmeyen Oyun*. Ankara: ASAM.
- Pamir, N. (2007). "Karadeniz: Enerji Güvenliğine ve Kaynakların Çeşitlendirilmesine Açılan Kapı." *Avrasya Dosyası*, Cilt 13, Sayı 1, ss. 243-262.
- Popov, E. (2010). "Russia-Azerbaijan: Status and Prospect of Cooperation." <http://sam.gov.az/uploads/files/journals/pdf>
- "Rusya Federasyonu'nun Milli Güvenlik Konsepti." *Kadim Komşumuz Yeni Rusya*. Yılmaz Tezkan (der.). İstanbul: Ülke, ss. 212-223.
- "Rusya Federasyonu ile Türkiye Cumhuriyeti Arasında Dostluğun ve Çok Boyutlu Ortaklığın Derinleştirilmesine İlişkin Ortak Deklarasyon." (2004). http://www.turkey.mid.ru/text_t73.html
- Sarıahmetoğlu, N. (1998). "Kafkasya-Ötesi'ndeki Siyasi Gelişmeler ve Hazar Petrolleri." *Türk Cumhuriyetleri ve Petrol Boru Hatları*. Alaeddin Yalçınkaya (der.). İstanbul: Bağlam, ss. 23-38.
- Sarıbrahimoğlu, L. (1997). *Kurt Kapanında Kısır Siyaset*. Ankara: İmge.
- Sever, A. (2001). "Türkiye-Rusya Federasyonu İlişkilerinde 'Çatışma, Rekabet ve İşbirliği'." *Avrasya Dosyası*, Cilt 7, Sayı 3, ss. 227-248.
- Tanrısever, O. (2002). "Sovyet Sonrası Dönemde Rusya'nın Kafkasya Politikası." *Türkiye'nin Komşuları*. Mustafa Türkeş ve İlhan Uzgel (der.). Ankara: İmge, ss. 378-410.
- Taşçıkara, D. (1998). "Orta Asya'daki Ekonomik Reformlar ve Yeni Büyük Oyun", *Türk Cumhuriyetleri ve Petrol Boru Hatları*. Alaeddin Yalçınkaya (der.). İstanbul: Bağlam, ss. 233-253.
- Tellal, E. (2000). "Güney Kafkasya Devletlerinin Dış Politikaları." *Mülkiye*, Cilt XXIV, Sayı 225, ss. 85-109.
- Tellal, E. (2002). "Rusya'yla İlişkiler." *Türk Dış Politikası*. Baskın Oran (der.). İstanbul: İletişim, ss. 540-550.

- Tellal, E. (2005). "Rusya Federasyonu." Ankara: SBF yayımlanmamış ders notu.
- Tellal, E. (2006). "Avrasya'da Türkiye-Rusya İlişkileri." *Beş Deniz Havzasında Türkiye*. Mustafa Aydın ve Çağrı Erhan (der.). Ankara: Siyasal, ss. 33-62.
- Terzioğlu, S. S. (2008). "Hazar'ın Statüsü Hakkında Kıyıdaş Devletlerin Hukuksal Görüşleri." *OAKA*, Cilt 3, Sayı 5, ss. 26-47.
- "The Foreign Policy Concept of the Russian Federation." (2000). *International Affairs*, Cilt 46, Sayı 5, ss. 1-14.
- "The Foreign Policy Concept of the Russian Federation." (2008). <http://www.mid.ru>
- Thomas, T. L. ve J. Shull (2000). "Russian National Interests and the Caspian Sea." *Perceptions*, Cilt 4, Sayı 4, ss. 75-95.
- Tuncer, İ. (2000). "Rusya Federasyonu'nun Yeni Güvenlik Doktrini: 'Yakın Çevre' ve Türkiye." *En Uzun Onyıl*. Gencer Özcan ve Şule Kut (der.). İstanbul: Büke, ss. 435-460.
- "Türkiye Cumhuriyeti ile Ermenistan Cumhuriyeti Arasında Diplomatik İlişkilerin Kurulmasına Dair Protokol." (2009). <http://www.mfa.gov.tr>
- "Türkiye Cumhuriyeti ile Ermenistan Cumhuriyeti Arasında İlişkilerin Geliştirilmesine Dair Protokol." (2009). <http://www.mfa.gov.tr>
- "Türkiye Cumhuriyeti ile Rusya Federasyonu Arasında Avrasya İşbirliği Eylem Planı (İki Tarafalı İşbirliğinden Çok Boyutlu Ortaklığa)." (2001). *Perspektif*, Yıl 6, Sayı 29, ss. 6-8.
- "Türkiye Cumhuriyeti ile Rusya Federasyonu Arasındaki İlişkilerin Yeni Bir Aşamaya Doğru İlerlemesi ve Dostluğun ve Çok Boyutlu Ortaklığın Daha da Derinleştirilmesine İlişkin Ortak Deklarasyon, Moskova." (2009). <http://www.mfa.gov.tr>
- Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*. (2005). Faruk Sönmezoğlu (der.). İstanbul: DER.
- Uzgel, İ. (2002). "ABD ve NATO'yla İlişkiler." *Türk Dış Politikası*. Baskın Oran (der.). İstanbul: İletişim, ss. 243-325.
- Yapıcı, U. (2004). *Orta Asya ve Kafkasya*. İstanbul: Otopsi.
- Yapıcı, U. (2008). "Gürcistan Savaşı: Öncesi ve Sonrası." *SBF Dergisi*, Cilt 63, Sayı 3, ss. 185-190.
- Yerasimos, S. (2002). *Milliyetler ve Sınırlar, Balkanlar, Kafkasya ve Orta-Doğu*. (Ş.Tekeli, Çev). İstanbul: İletişim.